

MARIA SARHEMAA

Tavan tauno uunoilee urpokaupungissa

*Nimien Uno, Tauno ja Urpo appellatiivistuminen
ja appellatiivien käyttö Suomiz4-keskustelupalstalla*

1 Johdanto¹

Tässä artikkelissa tarkastelen kolmea etunimestä appellatiivistunutta ilmausta, *uunoa*, *taunoa* ja *urpoa*, jotka kaikki merkitsevät arkikielessä 'tyhmää'. Appellatiivistumisella tarkoitetaan sitä, että propri saa (tyypillisesti kielen epämuodollisissa rekistereissä) yleisnimen merkityksen. Heikki ja Marjatta Paunosen (2002, 15) mukaan appellatiivistuneet etunimet merkitsevät usein juuri 'tyhmää' ja tällaisia ovat kolmen jo mainitun lisäksi esimerkiksi *eemeli*, *erkki*, *huugo* ja *taneli*. Valitsin tutkimuskohteikseni *uunon*, *taunon* ja *urpon*, koska niiden on esitetty appellatiivistuneen eri aikoina – *uunon* 1910-luvulla, *taunon* 1950-luvulla ja *urpon* 1970-luvulla (Paunonen 2000) – mutta ne ovat edelleen käytössä ja laajasti tunnettuja.

Appellatiivistumiseen kielenilmiönä on Suomessa kiinnitetty huomiota jo 1950-luvulla (Hämäläinen 1956) ja myöhemmin siitä on tehty pro gradu -tutkielmia (Puolakka 2003, Sarhemia 2012). Olen aiemmissa artikkeleissani (Sarhemia–Sivonen 2015; Sarhemia 2017; 2018) tarkastellut appellatiivistuneita etunimiä yhdyssanojen osina (*baarimikko*, *kuumakalle*) ja verrannut niitä vastaaviin unkarinkielisiin ilmauksiin. Suomalaisia ja unkarilaisia appellatiivistuneita ilmauksia ovat verranneet myös Judit Takács (2001, 2010) sekä Takács ja Sarhemia (2018). Lisäksi ilmiötä on tutkittu ainakin ruotsissa (Sköldberg–Toporowska Gronostaj 2006), sveitsinsaksassa (Fetzer 2018) ja unkarissa (Szendrey 1936; Takács 2007; Seifert 2008; Reszegi 2010, 2018; Parapatics 2012). Näissä tutkimuksissa on lähestytty ilmiötä eri näkökulmista. Esimerkiksi This Michel Fetzer (2018) analysoi muita kuin ihmistä merkitseviä appellatiivistuneita sveitsinsaksan sanoja. Hänen aineistoonsa kuuluu niin perussanoja, yhdyssanoja kuin sanaliittojakin, eikä

1 Kiitän emeritusprofessori Heikki Paunosta avusta *uunon*, *taunon* ja *urpon* appellatiivistumisen taustan hahmottelemisessa. Kiitos myös *Sananjalan* nimettömille arvioijille ja muille käsikirjoitustani kommentoineille rakentavista parannusehdotuksista.

erityyppisillä ilmauksilla näytä hänen mukaansa olevan merkittäviä eroja merkityksen näkökulmasta. Fetzerin (2018, 312) mukaan adjektiivimääräte tai yhdyssanan toinen osa yksinkertaisesti korostaa nimen käytön appellatiivista luonnetta. Emma Sköldberg ja Maria Toporowska Gronostaj (2006) taas rajaavat tarkasteluun appellatiivistuneen etunimen sisältävät ruotsinkieliset yhdyssanat, ja heidän aineistonsa on peräisin sekä yksittäistä kaksikielisiä (ruotsi–englanti tai englanti–ruotsi) sanakirjoista. He toteavat, että lisääntäessä appellatiivistuneita yhdyssanoja sanakirjaan on syytä ottaa huomioon ainakin sanojen puhekielen tai epämuodollinen luonne, produktiivisuus sekä niiden semanttiset ominaisuudet (mts. 1198).

Appellatiivistumista on tarkasteltu myös teoreettisesta näkökulmasta. Katalin Reszegi (2018) luo katsauksen siihen, miten proprista tulee appellatiivi, käsittelee ilmiöstä käytettyä terminologista variaatiota sekä kuvaa appellatiivistumista kognitiivisen kielentutkimuksen viitekehityksessä. Hänen mukaansa appellatiivistumisen voi selittää muutoksilla, jotka tapahtuvat propreja käsittelevässä mentaalisisessä verkostossa. Tällaisissa prosesseissa assosiativisilla mekanismeilla, metaforalla ja metonymialla on merkittävä rooli, mutta uusia ilmauksia voidaan muodostaa myös analogisesti. Aiemman tiedon ja mentaalisten mallien avulla ihmiset hahmottavat appellatiivistuneet proprit appellatiiveiksi ja kykenevät muodostamaan uusia appellatiivistuneita ilmauksia. (Reszegi 2018, 33–36.) Esimerkiksi jos jonkun vääryyksiin äänekkäästi puuttuvan sanotaan olevan *oman elämänsä karmo*, kuulija todennäköisesti ymmärtää, että ilmaus on metafora ja kytkeytyy televisio-toimittaja Hannu Karpoon. Samalla kuulijan mentaalisisessä verkostossa kehittyy yhteys nimen *Karmo* ja vääryyksiin puuttumisen käsitteen välillä. Syntyneestä appellatiivista taas voidaan muodostaa analogisesti uusia ilmauksia, kuten verbi *karmoilla* 'puuttua vääryyksiin'. (Vrt. Reszegi 2018, 34–35.)

Appellatiivistuminen ei rajoitu vain etunimiin, vaan myös muunlaiset nimet voivat appellatiivistua. Esimerkiksi vankilan nimi *Kakola* on slangissa appellatiivistunut merkitsemään 'vankilaa' yleensä ja lehmännimi *Mansikki* 'lehmää' (Paunonen 2000 s.v. *kakola*, *mansikki*). Appellatiivistumisen tutkimus Suomessa on kuitenkin keskittynyt etunimiin. Suomessa appellatiivistumista ensimmäisenä tutkinut Simo Hämäläinen (1956, 205) jakaa appellatiivistuneet etunimet kahteen ryhmään niiden etymologian perusteella. Ensimmäiseen kuuluvat sellaiset sanat, joiden pohjana on joku tietty henkilö, kun taas toiseen kuuluvat ilmaukset, joiden perustana on jokin yleinen nimi muttei ketään tiettyä henkilöä. Ensimmäisestä ryhmästä Hämäläinen (1956, 206) antaa esimerkiksi ilmauksen *koulun vihtori*, joka viittaa 'ansiottomaan kansakoulun opettajattaren mieheen', ja valottaa *Nykysuomen sanakirjan* arkistoon viitaten ilmauksen pohjaavan korpilahtelaisen opettajattaren puolisoon Vihtori Salokankaaseen.² Esimerkki toisesta ryhmästä on 'englantilaisista sotamiestä' tarkoittava *tommy*, jonka pohjana ei ole ketään tiettyä *Tommy*-nimistä miestä. Hämäläisen (1956, 206) mukaan myös *uuno* näyttäisi kuuluvan jälkimmäiseen

2 *Koulun vihtorista* on kirjoitettu myös *Helsingin Sanomien* Kieli-ikkunassa, ja teksti on sittemmin julkaistu Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilla (Hurttu 2001).

ryhmään, eikä sen alkuperä siis ole selvä.

Tässä tutkimuksessa selvitän, mitä *uuno*, *tauno* ja *urpo* arkisessa nykykielessä tarkoittavat, millaisessa kontekstissa niitä käytetään ja miten niiden käyttö jakautuu suhteessa vuorovaikutuksen osapuoliin. Analyysini lähtökohtana on kognitiivisen semantiikan lähtöoletus, jonka mukaan merkitys muuttuu, kun muoto muuttuu (Langacker 1988, 10–11; ks. myös Haiman 1985, 21–22). Lähdin siis siitä ajatuksesta, etteivät näennäisen synonyymiset *uuno*, *tauno* ja *urpo* ole synonyymeja, vaan hypoteesini mukaan niillä kaikilla on myös omia merkityksiään ja käyttöjään. Hyödynnän korpusaineistoa, jota analysoidessani luokittelen ilmauksia niiden merkityksen, käytön ja rakenteen perusteella. Tarkastelen myös ilmausten viittauskohteita selvittääkseni niiden käyttöä ihmisten välisten suhteiden luomisessa. Nähdäkseni viitattaessa pejoratiivisella ilmauksella itseen haetaan jännityksen vähentämistä sosiaalisissa suhteissa, kun taas viitattaessa johonkin toiseen keskustelun osapuoleen vahvistetaan konfrontaatiota. Analyysini on pääosin laadullista. Lisäksi tutkin korrelaatiota nimien suosionvaihtelun ja appellatiivistumisen oletetun ajankohdan välillä, ja pohdin, mitä näiden nimien appellatiivistumisen taustalla voisi olla. Hypoteesini on, että nimien appellatiivistuminen saattaa vaikuttaa niiden suosioon etunimenä.

Artikkeli etenee siten, että seuraavassa pääluvussa esittelen tutkimukseni aineiston ja metodin. Luvussa 3 valaisen *uunon*, *taunon* ja *urpon* appellatiivistumista sekä niiden pohjana olevien nimien taustaa ja yleisyyttä sekä selvitän, onko nimien suosionvaihtelulla ja appellatiivistumisella ajallista yhteyttä. Sen jälkeen, luvussa 4, tarkastelen appellatiivistuneita ilmauksia korpusaineiston pohjalta niiden merkityksen, viittauskohteen ja rakenteen näkökulmasta. Pohdin tutkimustuloksiani ja kokoaan havaintoni yhteen luvussa 5.

2 Aineisto ja metodi

Hyödynnän tutkimuksessani kahdenlaista aineistoa. Olen saanut Kotimaisten kielten keskukselta käyttööni Digi- ja väestötietoviraston aineistoja, joista selviää kaikkien Suomessa syntyneiden *Uuno*-, *Tauno*- ja *Urpo*-nimisten kaikki etunimet ja syntymävuodet. Näitä hyödynnän tarkastellessani etunimien suosionvaihtelua.

Varsinainen tutkimusaineistoni on puolestaan peräisin Kielipankin Korp-käyttöliittymän kautta saatavissa olevasta Suomi24-korpuksesta, joka sisältää samannimisen keskustelupalstan tekstejä. Keskustelupalstojen kielenkäyttö on arkista ja epämuodollista (Johansson–Jantunen–Heimo–Ahonen–Laippala 2018, 96), ja Suomi24-korpus tarjosi-kin runsaasti aineistoa tutkimukseeni, siinä missä yleiskielen tai murteiden korpuksista ei olisi löytynyt *uunon*, *taunon* tai *urpon* appellatiivistuneita esiintymiä. Aineistonkeruun aikana, maaliskuuhuhtikuussa 2017, korpuksen tekstit olivat vuosilta 2001–2016 (Aller Media Oy 2014).

Suomi24-korpus on jaettu kymmeneen osakorpukseen. Korpuksen uusimmassa versiossa jako osakorpuksiin on tehty viestien kirjoitusvuoden perusteella, mutta aineistonkeruuni aikaan kirjoitusajankohta ei vielä ollut jakoperuste, vaan osakorpukset oli jaettu teknisin perustein (Kielipankki 2019). Olen kerännyt kustakin osakorpuksesta

hakusanoilla *uuno*, *tauno* ja *urpo* 50 ensimmäistä osumaa, joiden joukossa ei ole selvästi *propria* ilmauksia³. Näin esiintymiä on yhteensä 500 kustakin hakusanasta eli kaikkiaan 1 500 kappaletta. Hakutulosten kontekstina on virke, mutta tarvittaessa niitä on mahdollista tarkastella alkuperäisessä viestiketjukontekstissaan. Analyysissäni päähuomio on kuitenkin korpukselta saaduissa virkekonteksteissa.

Olen ottanut mukaan myös ne osumat, joissa *uuno*, *tauno* tai *urpo* esiintyy sanan alussa tai lopussa, – eli perussanojen lisäksi mukana ovat yhdyssanat ja johdokset – ja olen hakenut isot ja pienet kirjaimet samastettuna, jolloin mukana ovat sekä isolla että pienellä alkukirjaimella kuin myös kokonaan suuraakkosin kirjoitetut esiintymät. Vaikka yleiskielessä *propria* kirjoitetaan isolla alkukirjaimella ja *appellatiivit* pienellä, keskustelupalstojen teksteissä ei aina seurata oikeinkirjoituksen normeja. Toisaalta *appellatiivistuneiden* ilmausten ortografia horjuu ylipäänsä.

Suomi24-keskustelupalstalla on useita osa-alueita ja anonyymia keskustelua käydään monenlaisista aiheista ajoneuvoista yhteiskuntaan ja harrastuksista terveyteen (Suomi24). Auli Harju (2018) on tutkinut Suomi24:n käyttäjien näkemyksiä keskustelupalstan herättämistä tunteista. Hän vertaa anonyymeja keskustelupalstoja suurkaupungin katuihin. Niillä keskustelijat kohtaavat itselleen vieraita näkemyksiä ja joutuvat pohtimaan, miten suhtautua niihin. (Harju 2018, 53.) Monet Suomi24:n käyttäjät pitävät palstan keskustelukulttuuria asiattomana ja epämiellyttävänä ja asemoivat itsensä tämän asiattoman joukon ulkopuolelle. Keskustelu koetaan usein kielteiseksi, koska se saattaa mennä henkilökohtaisuuksiin tai olla asioita vääristelevää tai vihaa lietsovaa. (Mts. 58.) Palstalla keskustellaan usein epäkunnioittavasti, mikä näkyy aineistossani. (Verkkokeskustelujen erityispiirteistä ks. myös Lahti 2019, 26–28.)

Aineistonkeruussa oman hankaluutensa tuotti *appellatiivistuneiden* ilmausten erotaminen *propria* joukosta. Etenkin hakusanalla *tauno* löytyi runsaasti osumia, jotka viittasivat johonkin todelliseen henkilöön, esimerkiksi Tauno Paloon. Vastaavasti hakusanalla *uuno* löytyi paljon osumia Uuno Turhapurosta. Koska todellisia ja *appellatiivistuneita* *propria* ei ole korpuksen annotaatiossa eroteltu, ainoa keino oli seuloa *propria* pois aineistosta käsin. Tämä osaltaan vaikutti siihen, etten ottanut mukaan kaikkia (kymmeniä) tuhansia osumia, jotka näillä kolmella hakusanalla löytyivät, ja analysoin niitä korpustyökaluin. Olisi vienyt kohtuuttomasti aikaa käydä läpi kaikki osumat yksitellen ja poistaa aineistosta *propria*. Niinpä päädyin rajaamaan aineiston pieneksi ja keskittymään laadulliseen analyysiin. En siis hyödynnä tutkimuksessani varsinaisia korpuslingvistiikan työkaluja enkä pyri tilastolliseen merkitsevyyteen. Tämän metodin etu on se, että rajaamalla aineiston suhteellisen pieneksi ja keskittymällä laadulliseen analyysiin voin kiinnittää huomiota sellaisiin asioihin, jotka korpustyökaluilta jäisivät huomaamatta.

Tutkin aineistoa yhtäältä ilmausten merkityksen ja viittaussuhteen ja toisaalta niiden rakenteen näkökulmasta. Selvitän, mitä tutkimani sanat merkitsevät, ja tarkastelen niiden

3 Olen kuitenkin ottanut aineistooni myös *urpon* pohjalta muodostetut *propria*, jotka paitsi viittaavat todellisiin henkilöihin myös korostavat henkilön *urpoutta*. Näistä lisää alaluvussa 4.6.

viittauskohteita, koska se valaisee ilmausten käyttöä ihmisten välisten sosiaalisten suhteiden luomisessa. Rakennetta tarkastellessani kiinnitän huomiota etenkin yhdyssanoihin ja johdoksiin, sillä muiden kuin perussanojen tarkastelu tuo lisätietoa *uunon*, *taunon* ja *urpon* käyttöaloista.

3 Uuno, Tauno ja Urpo sekä uuno, tauno ja urpo

Tutkittavat sanat esiintyvät myös sanakirjoissa, ja tässä esittelen niille annettuja merkityksiä ja käyttöyhteyksiä. *Uunon*, *taunon* ja *urpon* esiintymistä yleiskielen sanakirjoissa kuvaa taulukko 1.

Taulukko 1. *Uunon*, *taunon* ja *urpon* merkitys sanakirjoissa.

	NS	PS	KS
<i>uuno</i>	tyhmä (ihminen), hölmö, tomppeli, tollo	hölmö, typerä, mäntti, juntti	hölmö, typerä, mäntti, juntti
<i>tauno</i>	-	-	-
<i>urpo</i>	-	-	hölmö, typerä, mäntti

Kuten taulukko 1 osoittaa, *uuno* on ollut jo *Nykysuomen sanakirjassa* (NS) vuonna 1961 ja *Suomen kielen perussanakirjassa* (PS) vuonna 1994. *Urpo* on otettu vasta *Kieli-toimiston sanakirjaan* (KS) vuonna 2006, kun taas *tauno* ei ole siinäkään. Sekä *uuno* että *urpo* ovat sanakirjojen mukaan arkisia. Molempien merkitykset ovat KS:n mukaan muuten samoja, mutta toisin kuin *urpo*, *uuno* tarkoittaa myös 'junttia'.

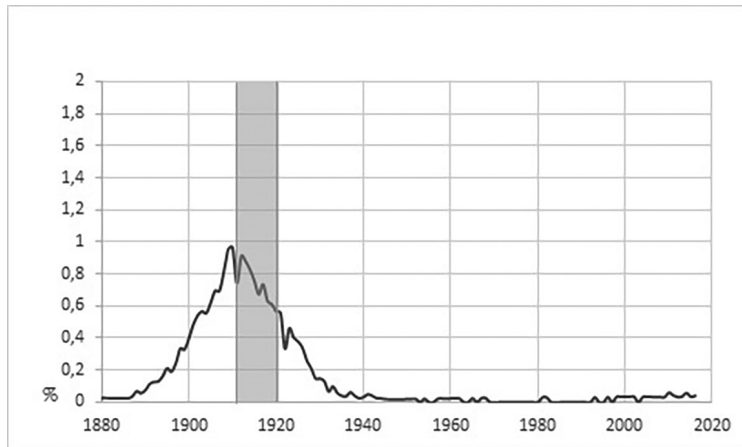
Heikki Paunosen (2000) slangisanakirjassa ovat mukana kaikki kolme sanaa. Sen mukaan *uunoa* käytetään ihmisestä ja se tarkoittaa 'tyhmää', 'typerää', 'hidasälyistä', 'tolloa' ja 'tomppeliä'. Sitä käytetään myös haukkumasanana. Aiemmin *uuno* on merkinnyt myös 'hassua, omituista ihmistä' sekä 'ikävää, ilkeää, keljua ihmistä'. Lisäksi ilmaus *pitää uunona* tarkoittaa 'pitää pilkkana'. Paunonen mainitsee myös verbin *uunottaa* merkityksissä 'hui-puttaa', 'petkuttaa', 'narrata' ja 'pilailta jonkun kustannuksella'. *Taunoa* käytetään tarkoittamaan 'tyhmää, typerää, hullua, hölmöä, ikävää ihmistä' sekä 'tyhmää, tylsää, ikävää asiaa'. *Urpo* taas tarkoittaa 'tyhmää ihmistä', ja sitä käytetään myös haukkumasanana. Lisäksi *urpoa* käytetään merkitsemään 'omituista, kummallista tyyppiä', ja se on aiemmin merkinnyt 'tyhmää, tylsää asiaa' ja 'juoppoa miestä' sekä monikossa (*urpot*) 'poliiseja'. Paunosen sanakirjan perusteella nämä kolme ilmausta ovat siis jossain määrin synonyymisiä. Erottavina merkityksinä ovat *uunon* merkitykset 'hidasälyinen', 'tollo', 'tomppeli', *taunon* 'hullu', 'hölmö', 'ikävä' ja *urpon* 'omituinen' ja 'kummallinen'. Toisaalta kaikki *uunon*, *taunon* ja *urpon* sanakirjamerkitykset ovat lähellä toisiaan.

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen *uunon*, *taunon* ja *urpon* pohjalla olevien etunimien suosionvaihtelua vuosina 1880–2016 ja sitä, onko appellatiivistuminen vaikuttanut niiden suosioon etunimenä. Lisäksi pohdin näiden nimien appellatiivistumisen motivaatiota.

3.1 Uno

Uno etunimenä on *Unon* suomalainen variantti. Italian ja espanjan *uno*- sekä latinan *unus*-sana tarkoittavat 'yhtä', mutta nimenä *Unoa* ei kuitenkaan ole käytetty maissa, joiden kielissä sana on käytössä. *Uno* ja *Uno* ovatkin olleet käytössä lähes pelkästään Pohjoismaissa ja Virossa. Suomalaiseen nimipäiväkaleriin *Uno* ja *Uno* otettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1908. (Vilkuna 2005.)

Kuvio 1 näyttää *Uno*-nimen suosionvaihtelun vuosina 1880–2016. Pystyakseli osoittaa nimen yleisyyden ensimmäisenä etunimenä prosentteina suhteessa kaikkiin elävänä syntyneisiin poikalapsiin, ja vaaka-akselilla näkyvät vuosikymmenet. Tummennettuna on vuosikymmen, jolloin nimi on Paunosen (2000) mukaan appellatiivistunut. Yksityisyyden suojan turvaamiseksi jokaiselle vuodelle, jolloin yksikin *Uno* on syntynyt, on merkitty vähintään kymmenen nimenkantajaa. Tiedot kaikista syntyneistä pojista ovat Tilastokeskuksesta (2018). Myös *Taunoa* ja *Urpoa* koskevat kuviot 2 ja 3 on laadittu samalla tavalla.

Kuvio 1. *Unon* suosionvaihtelu vuosina 1880–2016.

Kuten kuviosta 1 näkyy, *Uno* on ollut suosituimmillaan juuri ennen appellatiivistumistaan, 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Etunimen suosio on siis merkittävästi vähentynyt appellatiivistumisen jälkeen. Eniten *Uno*ja (465) syntyi vuonna 1909, jolloin lähes yksi sadasta syntyneestä pojasta sai nimekseen *Uno*. Vielä vuonna 1927 *Uno* annettiin ensimmäiseksi etunimeksi yli sadalle pojalle, mutta sen jälkeen nimi on harvinaistunut huomattavasti. Vasta 2010-luvulla nimen suosio on alkanut vähitellen lisääntyä, ja ensimmäiseksi etunimeksi sen sai vuosina 2010–2016 yhteensä vajaat sata poikaa. *Unon* suosion vähittäinen palautuminen saattaa kertoa siitä, että nimen appellatiivistumisesta on jo niin kauan, ettei sen appellatiivinen merkitys enää häiritse nimenantajia. Toisaalta *Unon* suosion lisääntymistä voi selittää myös nimimuoti: etunimet tulevat tyypillisesti uudestaan muotiin noin 50–100 vuoden välein (Kiviniemi 2006, 177–180). Myös monet muut viime vuosisadan alussa muodissa olleet nimet ovat tulleet

uudestaan muotiin. *Uuno* on kuitenkin edelleen huomattavasti harvinaisempi etunimi kuin esimerkiksi 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä suosittu *Toivo*, *Eino* ja *Olavi*, joita annettiin 2010-luvulla nimeksi tuhansille pojille (Digi- ja väestötietovirasto 2020). Kiviniemi (2006, 180) toteaa nimiin liittyvien mielikuvien muuttuvan sukupolvien vaihtuessa ja huomauttaakin *Uuno*-nimen suosion aallonpohjan jääneen 1970-luvulle.

Toisinaan törmää kansanetymologiaan, jonka mukaan *uunon* merkitys 'tyhmä' tai 'hölkö' pohjaisi suosittuun elokuvahahmoon Uuno Turhapuroon. *Uuno* on kuitenkin appellatiivistunut jo kauan ennen Uuno Turhapuron hahmon syntyä, eikä Turhapuro siten selitä nimen appellatiivistumista. Elokuvahahmo taas on saanut etunimensä Spede Pasasen entisen saksan kielen opettajan Uuno Hiltusen mukaan (Aitio 2002, 170). On mahdollista, että Uuno Turhapuron henkilöahmon suosion myötä *uuno* on pysynyt yleisenä ilmauksena. Etunimien herättämiä mielikuvia tutkineen Saija Järvimäen (2008, 47, 59) informanteista monet yhdistivät *Uuno*-nimen juuri Uuno Turhapuroon ja liittivät nimeen muun muassa rähjäisen, hidasälyisen ja tyhmän piirteitä.

Paunonen pitää mahdollisena, että appellatiivistuneen *uunon* taustalla olisi suomalaisen kansakoulun isä Uno Cygnaeus (1810–1888). Vielä 1950-luvulla kansakoululaisille kerrottiin Cygnaeuksesta kunnioittaen, joten todennäköisesti vuosisadan alussa hänestä puhuttiin vieläkin enemmän. Siten on mahdollista, että tylsäksi koettu koulu sai symbolikseen perustajansa etunimen ja koko koulua tai yksittäisiä opettajia alettiin kutsua *uunoiksi*. (Paunonen 2018.) Täyttä varmuutta *uuno*-ilmauksen alkuperästä on kuitenkin mahdotonta saada.

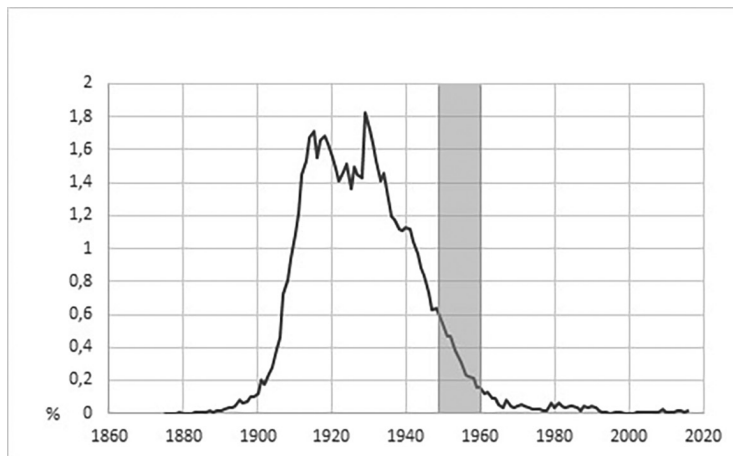
Hämäläinen (1956, 207–208) käsittelee appellatiivistunutta *uunoa* melko laajasti. Hän toteaa sitä käytetyn sekä substantiivina että adjektiivina ainakin 1920-luvun alusta lähtien. Hänen mukaansa *uuno* oli 1920-luvun puolivälissä yleinen etenkin sotilasslangissa. Lisäksi se merkitsi jo vuosikymmenen alussa ilmavoimissa 'aloittelijaa', esimerkiksi lentokoneen 'ohjaajaoppilasta'. Hämäläinen mainitsee *uunon* merkitykseksi 'tyhmä', 'taitamaton', 'tonttu', 'hoopo' ja kertoo, että siitä on johdettu substantiivi *uunous*, adverbi *uunosti* sekä verbit *uunoilla* 'käyttäytyä tai toimia unnon tavoin', 'tonttuilla', 'hoopoilla', 'möhlätä' sekä *uunottaa* 'pitää jotakuta unnona', 'saattaa joku toimimaan unnosti eli uunoilemaan'. Lisäksi hän mainitsee useita yhdyssanoja, joiden perusosana on *uuno* ja jotka kaikki ovat pejoratiivisia. Esimerkki tällaisesta on *talliuuno* 'ajo-, hevospies'. Hämäläinen myös huomauttaa etunimellä *Uuno* olevan niin vahva pejoratiivinen sivumaku, ettei kukaan kieltä tunteva enää antaisi sitä pojalleen. Hänen mukaansa suomessa ei ole muita yhtä vahvasti pejoratiivisia appellatiivistuneita etunimiä. (Hämäläinen 1956, 207–208.) Hämäläisellä slangintutkijana oli laajoja aineistoja erilaisista epämuodollisen kielen rekisterien ilmauksista, joten voi olettaa, ettei ainakaan vuoteen 1956 mennessä suomen kielessä ollut muita yhtä laajasti tunnettuja ja käytettyjä 'tyhmää' merkitseviä appellatiivistuneita ilmauksia. Paunosen (2000) mukaan tosin ennen 1950-lukua 'tyhmän' merkityksessä on Helsingin slangissa käytetty ilmauksia *eemeli* 1920–30-luvuilla, *huugo* 1940–80-luvuilla, *leo* 1940–50-luvuilla, *taavi* 1940–70-luvuilla, *tahvo* 1920-luvulta alkaen ja *unski* (joka on *Uunon* pohjalta muodostettu hypokorismi) 1910–30-luvuilla.

Aikaisemman tutkimuksen lisäksi yhden tavan tarkastella *uunon* käyttöä tarjoaa murteiden sanasto. Suomen murteiden sana-arkiston sanalippujen perusteella *uuno* on ollut eri puolella Suomea käytössä ’tyhmän’, ’hidasälyisen’ ja ’hölmön’ merkityksessä ainakin 1930-luvulta asti. Lappajärveltä vuonna 1969 kerättyyn sanalippuun on lisätty tarkennus: ”Sana ei kuulu vanhastaan murteeseemme, vaan on siihen tullut vasta noin 50 vuotta sitten. Sotaväestä palanneet toivat.” Sanan leviäminen sotilaiden mukana vahvistaa ajatusta siitä, että ’aloittelijan’ merkitys motivoi ilmauksen pejoratiivisuutta. Muutamissa muissa Keski-Pohjanmaalta kerättyissä sanalipuissa todetaan sanan ilmestyneen alueen puhekieleen vasta sotien jälkeen. Kuitenkin muutamat Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalta kerätyt sanaliput osoittavat, että *uunoa* on käytetty toisessa merkityksessä eli tarkoittamaan ’ujoa’ 1920–30-luvuilla.

3.2 Tauno

Etunimi *Tauno* on peräisin Karjalasta. Todennäköisesti se pohjaa karjalaiseen murresaan *tauno*, joka merkitsee ’sävyisää’ ja ’hyvätapaista’. Nimi otettiin Kansanvalistusseuran kalenteriin vuonna 1882 ja almanakkaan vuonna 1929. (Vilkuna 2005; Saarelma 2007.)

Tauno on ollut suosituimmillaan 1900-luvun alkupuolella, ja sen suosionhuippu ajoittuu 1930-luvun vaihteeseen. *Taunon* suosiota ensinimenä valottaa kuvio 2.

Kuvio 2. *Taunon* suosionvaihtelu vuosina 1880–2016.

Taunon suosion väheneminen alkoi jo pari vuosikymmentä ennen appellatiivistumista, mutta suosio on vähentynyt entisestään appellatiivistumisen jälkeen. *Tauno* on ollut suosituimmillaan vuosina 1915–1929 eli reilusti ennen appellatiivistumistaan. Lukumääräisesti eniten Taunoja (733) on syntynyt vuonna 1915, mutta Taunojen suhteellinen osuus kaikista poikalapsista on ollut suurimmillaan vuonna 1929. Silloin Taunoja syntyi 712 ja nimen sai yli 1,8 prosenttia kaikista pojista. *Taunon* oletetun appellatiivistumisen aikaan valtaosa nimenkantajista on ollut aikuisia ja monet jo keski-ikäisiä. Nimi on

nuorison keskuudessa saatettu kokea vanhanaikaiseksi, mikä on osaltaan voinut vaikuttaa appellatiivistumiseen.

Taunon suosio ei ole lähtenyt yhtä suureen nousuun kuin *Uunon*, mutta sekin on yleistynyt hieman. Vuosituhannen vaihteessa *Taunoa* ei muutamana vuonna saanut ensimmäiseksi etunimeksi yksikään poika, mutta 2010-luvulla nimi annettiin ensinimeksi yhteensä joitakin kymmeniä kertoja. Jos *Taunon* suosionhuippujen väli olisi sata vuotta, sen voisi ennustaa nousevan uuteen huippuunsa 2030-luvun vaihteen tienoilla.

Taunon appellatiivistumiseen on voinut vaikuttaa sen alkuperäinen leksikaalinen merkitys, karjalan ’hyvätapainen’. Suomen murteiden sana-arkiston sanaliput osoittavat, että *taunoa* on käytetty myös suomen murteissa ’hiljaisen’, ’rauhallisen’, ’sopuisan’ ja ’leppoisan’ merkityksessä etenkin Karjalan kannaksella mutta myös muualla Suomessa. Yhdestä sanalipusta käy ilmi, että *taunoa* on käytetty 1950-luvulla haukkumasanana ja ’tyhmän’ merkityksessä Oulussa. Voi siten olla, että *tauno* on käynyt läpi merkityksenmuutoksen ’rauhallisesta’ ’tyhmäksi’. Toisen mahdollisen selityksen *taunon* appellatiivistumiseen tarjoavat muut sekä merkitykseltään että äännerakenteeltaan samankaltaiset ilmaukset, kuten ’tyhmää’, ’typerää’ ja ’hölmöä’ tarkoittavat *taukka*, *taukki*, *taulapää*, *tauhka* ja *tauhki*. (Paunonen 2018). *Taunon* hypokoristisena lisänimenä on 1910-luvulta lähtien käytetty muotoa *Taukka*, ja 1940-luvulla se on alkanut merkitä Helsingin slangissa ’tyhmää’. *Taunon* taas on esitetty appellatiivistuneen ’tyhmän’ merkitykseen seuraavalla vuosikymmenellä. (Paunonen 2000.) Alkusointu pesyeen sanojen kanssa saattaa selittää sen, miksi juuri *Tauno* on kokenut pejoratiivisen merkityksenmuutoksen eikä esimerkiksi äännerakenteeltaan samankaltainen *Mauno* tai *Rauno*.

3.3 Urpo

Urpo pohjautuu latinankieliseen nimeen *Urbanus*. Se esiintyi ensimmäisen kerran Kansanvalistusseuran kalenterissa jo vuonna 1882 ja almanakassa vuonna 1890. (Vilkuna 2005; Saarelma 2007.) *Urpon* on arvioitu appellatiivistuneen parikymmentä vuotta *taunon* ja kuutisenkymmentä vuotta *uunon* jälkeen, 1970-luvulla. Kantanimi *Urbanuksen* leksikaalinen merkitys on ’kaupunkilainen’ (ISOF 2020), mutta *urpo* on appellatiivistunut lähes päinvastaiseen merkitykseen. Ei toki voi olettaa, että nimeä appellatiivistuneena käyttävät olisivat selvillä kantanimestä, saati sen leksikaalisesta merkityksestä.

Urpo ei ole koskaan ollut erityisen yleinen nimi, eikä se näyttäisi olevan yleistymässäkään. Kuvio 3 kuvaa *Urpon* suosiota ensinimenä.

Kuten *Tauno*, myös *Urpo* on ollut suosionsa huipulla parikymmentä vuotta ennen appellatiivistumistaan. *Urpo* on kuitenkin suosituimmillaankin annettu ensimmäiseksi etunimeksi vain reilulle 0,2 prosentille pojista. *Urpolla* ei ole yhtä selvää suosionhuippua kuin *Uunolla* ja *Taunolla*, vaan sen suosio on ollut samaa luokkaa 1920-luvun alkupuolelta 1950-luvun lopulle. Appellatiivistumisensa aikaan, 1970-luvulla, sen saivat nimekseen enää harvat lapset. Myös *Urpon* suosio etunimenä on vähentynyt appellatiivistumisen jälkeen entisestään; *Urpon* suosionlasku on kuitenkin suurempi kuin *Uunon* ja *Taunon*. Viimeksi *Urpo* on annettu ensinimeksi vähintään 11 kertaa vuonna 1972, ja etenkin neljällä

Kuvio 3. *Urpon* suosionvaihtelu vuosina 1880–2016.

viime vuosikymmenellä nimestä on tullut erittäin harvinainen. Vuosina 1990–2016 *Urpo* annettiin ensinimeksi vain kolmena vuonna, ja jokaisena vuonna nimenkantajia on ollut 10 tai alle. Nähtäväksi jää, yleistyykö *Urpo* tulevina vuosikymmeninä, mutta toisaalta tarkastelemistani nimistä sen appellatiivistumisesta on vähiten aikaa.

Urpolla ei murrearkiston sanalippujen perusteella ole vanhastaan ollut murteissa 'tyhmän' merkitystä. Ainoa vähänkään tällainen on vuodelta 1985 Lemiltä peräisin oleva merkintä, jossa mainitaan sanaa käytettävän avuttomista kissanpojista: "Oletta työ aika urpoja". Lisäksi yhdessä vuonna 1969 Kangasniemeltä kerätyssä sanalipussa todetaan *urpon* tarkoittavan 'terhakuutta' ja 'urheutta'. Muuten *urpoa* on käytetty vain *Urpon* nimipäivästä (25. toukokuuta) ja siihen liittyen 'viluisen' merkityksessä. Sanalipuista selviää uskomus, että *Urpon* päivän tienoilla tulee usein lämpimän kevään jälkeen kylmä jakso. Tämän perusteella näyttää siis siltä, että murteet eivät selitä *urpon* appellatiivistumista 'tyhmän' merkitykseen.

Urpon appellatiivistumisen taustalla saattaa olla sen äännerakenne, sillä *urpon* sisältää *rp*-yhtymää voi pitää äännesymbolisena elementtinä eli fonesteemina. Ne ovat morfeemeja pienempiä äänneyhdistelmiä, jotka kytkeytyvät tiettyihin merkityksiin. Fonesteemeille keskeistä on, että ne ovat analogisten ilmaussarjojen yhteinen aines ja että mallin mukaan tällaisiin sarjoihin voi syntyä uusiakin ilmauksia. (Bolinger 1950, 130; Hinton–Nichols–Ohala 1994, 5; Onikki–Rantajääskö 2001, 155; Kulonen 2010, 94.) *rp*-yhtymää esiintyy myös muissa deskriptiivisissä sanoissa, kuten *jorpakko*, *jurppia*, *kyrpä*, *turpa* ja *urputtaa*. Vaikka nämä ilmaukset eivät muodostakaan analogista sarjaa, ne kaikki ovat affektiivisia⁴. Paunonen (2018) arvelee *Urpon* appellatiivistumisen taustalla olevan

4 Suomen kielessä on tietysti myös paljon *rp*-yhtymän sisältäviä sanoja, jotka eivät ole deskriptiivisiä. Äännesymboliikan tutkimuksessa on todettu, että vaikka tietty äänneyhtymä voi toimia fonesteemina, se ei automaattisesti ole deskriptiivinen kaikissa yhteyksissä vaan voi esiintyä myös neutraaleissa sanoissa (ks. esim. Bolinger 1950, 130; Abelin 1999, 7).

affektiivinen verbi *urputtaa* 'väittää vastaan', 'inttää', 'haastaa riitaa', 'soittaa suutaan', joka myös sisältää *rp*-fonesteemin ja joka on slangissa ja murteissa appellatiivista *urpoa* vanhempi ilmaus.

4 Appellatiivit uuno, tauno ja urpo korpusaineiston valossa

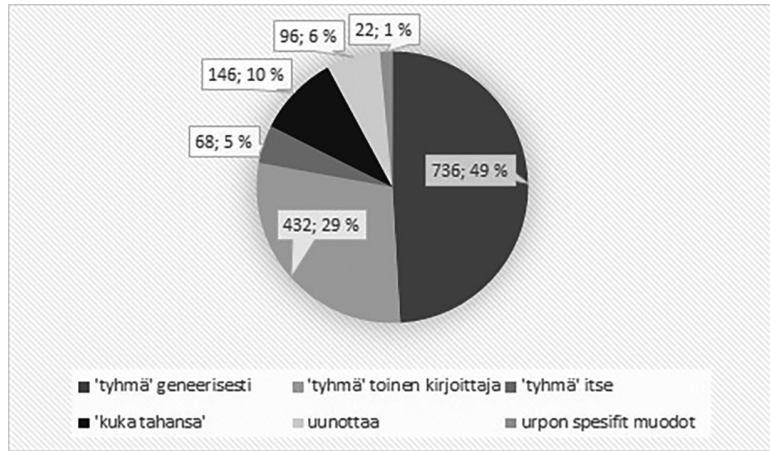
Tässä luvussa tarkastelen *uunoa*, *taunoa* ja *urpoa* korpusaineiston pohjalta. Olen jakanut aineistoesiintymät kuuteen ryhmään osittain niiden merkityksen ja osittain viittaussuhteen perusteella. Syy tähän on aineistolähtöinen: aineistoesiintymistä nousi esiin selviä eroja siinä, keneen ilmauksilla viitataan, kun taas sanojen merkitysten erotteleminen on paljon tulkinnanvaraisempaa. Suurimmassa osassa aineistoesiintymiä *uunoa*, *taunoa* ja *urpoa* käytetään pejoratiivisesti merkitsemään 'tyhmää', 'hölmöä' tai 'tietämätöntä'. En ole erotellut näitä merkityksiä, koska yhtäältä silloin ryhmiä olisi tullut liian monta ja luokittelusta olisi tullut sekava, ja toisaalta monissa tapauksissa on tulkinnanvaraista, mitä näistä tarkoitetaan. Selkeyttäakseni esitystapaani mainitsen näitä merkitysryhmiä käsitellessäni tavallisesti vain 'tyhmän' merkityksen, vaikka sanoja voidaan siis käyttää erilaisissa pejoratiivisissa merkityksissä. Selvin ilmauksia erottava tekijä on usein sanojen viittauskohde, ja viittauskohdetta tarkastelemalla voidaan saada lisätietoa ilmausten käytöstä. Aineiston sanoilla voidaan viitata joko yleisesti 'tyhmään' (1), saman viestiketjun toiseen kirjoittajaan (2) tai kirjoittajaan itseensä (3). Omaksi merkitysryhmäkseen aineistosta kuitenkin erottuu 'tavallinen ihminen', niin sanotusti 'matti meikäläinen' (4). Tällaisilla ilmauksilla voidaan viitata keneen tahansa. Aineiston luokittelua kuvaa taulukko 2.

Taulukko 2. *Uunon*, *taunon* ja *urpon* merkitykset ja viittauskohteet aineistossa

	merkitys	viittauskohde
1	'tyhmä'	joku muu kuin kirjoittaja itse tai toinen saman viestiketjun kirjoittaja
2	'tyhmä'	toinen saman viestiketjun kirjoittaja
3	'tyhmä'	kirjoittaja itse
4	'tavallinen ihminen', 'kuka tahansa'	kuka tahansa

Lisäksi aineistossa on muotoja, jotka eivät merkityksensä ja viittauskohteensa puolesta sovi mihinkään ryhmään vaan muodostavat siksi omat ryhmänsä. Tällaisia ovat ensinnäkin *uunottaa*-verbi ja siitä johdetut muodot ja toisekseen *urposta* muodostetut pejoratiivisen merkityksen sisällään pitävät ilmaukset, jotka viittaavat SDP:n puheenjohtajana ja valtiovaraministerinä toimineeseen Jutta Urpilaiseen tai eri ministereinä toimineeseen kokoomuksen puheenjohtajaan Petteri Orpoon. Kuvio 4 havainnollistaa ilmausten jakautumista aineistossa.

Kuten kuvio 4 osoittaa, lähes puolessa (49 %) aineiston esiintymistä tutkittavaa sanaa käytetään geneerisesti 'tyhmän' merkityksessä. Seuraavaksi yleisintä (29 %) on käyttää

Kuvio 4. Ilmausten jakautuminen aineistossa.

sanaa pejoratiivisessa merkityksessä ja viitata toiseen saman viestiketjun kirjoittajaan. Kymmenessä prosentissa esiintymistä sanaa käytetään 'tavallisen ihmisen' merkityksessä ja viidessä prosentissa 'tyhmän' merkityksessä viittaamassa kirjoittajaan itseensä. *Uunottaa*-verbi johdoksineen muodostaa viisi prosenttia aineistosta, ja yksi prosentti esiintymistä on *urpon* spesifejä muotoja.

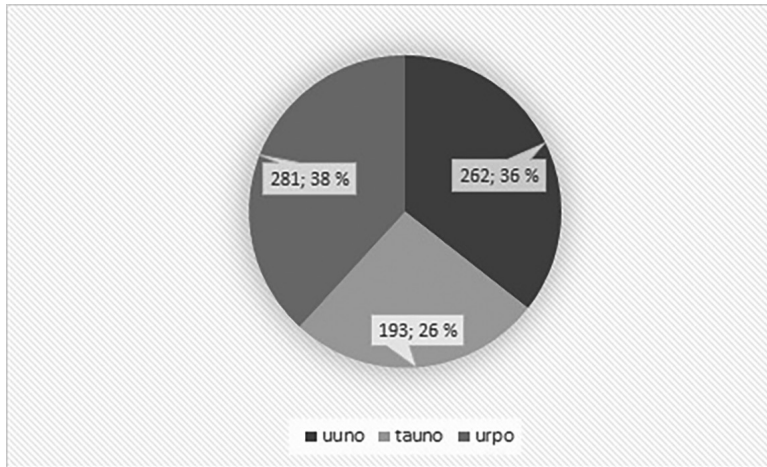
Seuraavassa tarkastelen ensin kutakin ryhmää. Lopuksi analysoin vielä erikseen aineiston yhdyssanoja ja johdoksia, vaikka ne merkitykseltään ja viittauskohteeltaan sopivatkin johonkin ryhmistä.

4.1 'tyhmä' geneerisesti

Aineistoni yhteensä 1 500 esiintymästä lähes puolessa (736; 49 %) *uunoo*, *taunoo* tai *urpoa* käytetään geneerisesti 'tyhmän' merkityksessä, eikä niillä viitata keneenkään keskustelun osanottajaan tai kirjoittajaan itseensä. Tällainen on esimerkki 1, jossa puhutaan ihmisten typeryydestä yleisesti. Olen luokitellut tähän ryhmään myös sellaiset ilmaukset, jotka viittaavat johonkin tiettyyn henkilöön tai joukkoon mutta eivät kuitenkaan kirjoittajaan itseensä tai tämän keskustelukumppaniin. Esimerkissä 2 *urpoina* pidetään *Kauppalehden* toimittajia.

- (1) Ihmiset nyt vaan osaa olla tosi, tosi **urpoja**
- (2) *Kauppalehden urpot* olivat laskeneet vielä NSN:n ja Nokian yhteen.

Kuvio 5 näyttää, miten tutkittavat ilmaukset jakautuvat tässä ryhmässä. Kuten kuviosta 5 ilmenee, eniten tähän ryhmään kuuluu *urpo*-ilmauksia (38 %). Seuraavaksi eniten on *uuno*-ilmauksia (36 %) ja selvästi vähiten *tauno*-ilmauksia (26 %). Vaikka *tauno*-ilmausten osuus on muita pienempi, yleisesti 'tyhmä' on yleisin merkitysryhmä myös niissä: *tauno*-ilmauksista 39 % kuuluu tähän ryhmään. Myös *urpo*- ja *uuno*-ilmauksista suurin

Kuvio 5. Uunon, taunon ja urpon osuus merkitysryhmässä 'tyhmä' geneerisesti.

osa kuuluu tähän merkitysryhmään: edellisestä 56 % ja jälkimmäisestä 52 %. Tällaista käyttöä edustavat esimerkit 3–5.

- (3) Täytyy olla aivan **uunoja** yrittäjiä kun yrittävät laistaa veroja.
- (4) Jos ei lähes 20 ikävuoteen mennessä ja 12 vuoden koulunkäynnin jälkeen vielä yhtään tiedä, mikä olisi se oma ala, niin aika **tauno** täytyy olla
- (5) Aina on ääripäitä ja jos on niin sokee ett antaa sen määritellä mielipiteensä asiasta ni on aika vitun **urpo**.

Kuten esimerkeistä ilmenee, käytettäessä tutkittavia sanoja geneerisesti 'tyhmän' merkityksessä, niitä edeltää usein jokin intensiteettimäärite (vrt. VISK § 664). Näissä esimerkeissä *uuno*, *tauno* ja *urpo* ovat sanaluokaltaan selvästi adjektiiveja. Intensiteettimääritettä käytetään määrittämään juuri adjektiiveja (sekä adverbeja ja kvanttoripronomineja), joskin myös substantiivin intensiteettimääritteenä voi olla voimasanan genetiivimuoto kommentoivissa luonnehdinnoissa ja puhutteluissa (VISK § 665). Adjektiivin määritteenä intensiteettipartikkelit ja voimasanat vahvistavat lausekkeen edussanan ilmaisemaa ominaisuutta (VISK § 1726). Etenkin puhutussa kielessä substantiiveja ja myös erisnimiä voi käyttää affektiivisina adjektiiveina, ja ne voivat myös komparoitua (VISK § 602). Komparoitumista aineistossani edustavat esimerkit 6 ja 7.

- (6) Kuka urpo panee tänne noita ja vielä **urpompi** pelaa niitä?
- (7) Kaikki kuntotarkastajat kiinteistävälittäjät ja arkkitehdit ja myyjät on kusetaneet pölhöä ostajaa sata nolla, **taunoimmat** meni vielä ostamaan jonkun rottelon kuten wolkkari, audi tai seat, skodan on.

Esimerkki 6 on vastaus keskustelunavaukseen, jossa annetaan vedonlyöntivinkki. Esimerkin retorinen kysymys on oikeastaan toteamus, että on tyhmää jakaa vedonlyöntivinkkejä

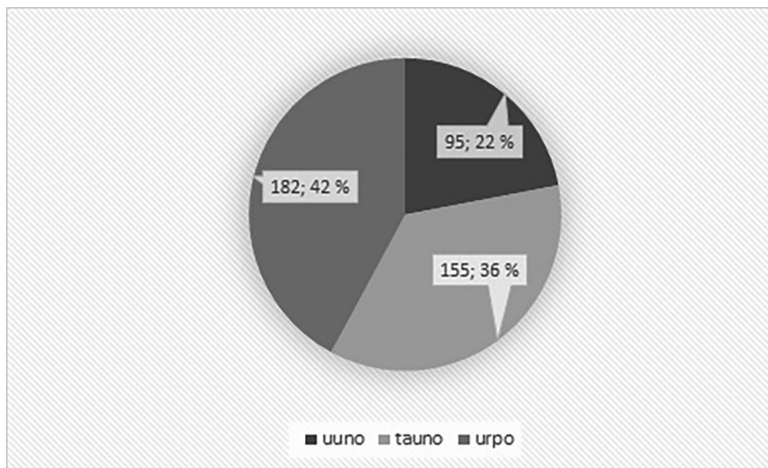
keskustelupalstalla ja vielä tyhempää pelata niitä. Esimerkissä 7 taas todetaan, että tyhimmät ostavat tietynmerkkisen auton. Affektiivista tulkintaa vahvistaa esimerkissä käytetty *mennä V-mAAn* -rakenne (vrt. VISK § 1714, ks. myös Sivonen 2016).

4.2 'tyhmä', viittaa toiseen kirjoittajaan

Tutkimiani sanoja voidaan käyttää myös ilmaisemaan saman viestiketjun toisen kirjoittajan ajateltua tyhmyyttä (esimerkki 8).

(8) Jokerit on tippunu jo, **tauno!**

Tällaisia esiintymiä on aineistossani 432, joka on 29 % koko aineistosta. Kuvio 6 näkyy, missä suhteessa *uuno*-, *tauno*- ja *urpo*-ilmaukset ovat toisiinsa tässä ryhmässä.

Kuvio 6. *Uunon*, *taunon* ja *urpon* osuus merkitysryhmässä 'tyhmä', viittaa toiseen kirjoittajaan.

Kuvio 6 osoittaa, että tässäkin ryhmässä yleisimmin käytetty sana on *urpo* (42 %). Toisena on *tauno* (36 %) ja vähiten käytetty on *uuno* (22 %). Useimmiten sanoma osoitetaan suoraan toiselle kirjoittajalle esimerkiksi käyttämällä yksikön toista persoonaa (esimerkit 9–10) tai puhuttelemalla tätä (esimerkki 11). Esimerkeissä 12 ja 13 taas kutsutaan *uunoksi* tai *urpoksi* toista saman viestiketjun kirjoittajaa kuitenkin puhuttelematta tätä suoraan.

- (9) Todennäköisesti et osaa edes ajaa autoa, **uuno**.
- (10) Miksi et silloin armeijassa ollessasi soittanut iltalehteen että sinua simputetaan **urpo**?
- (11) Hei **Tauno**, ehkä kysyjä haluaa tietää juuri siinä tarhassa olevien lasten vanhempien mielipiteitä!!!

- (12) Aika **uuno** näyttää tämän keskustelun aloittaja olevan.
- (13) Nimimerkki parivinkkiä, voe helevata mikä **urpo!**

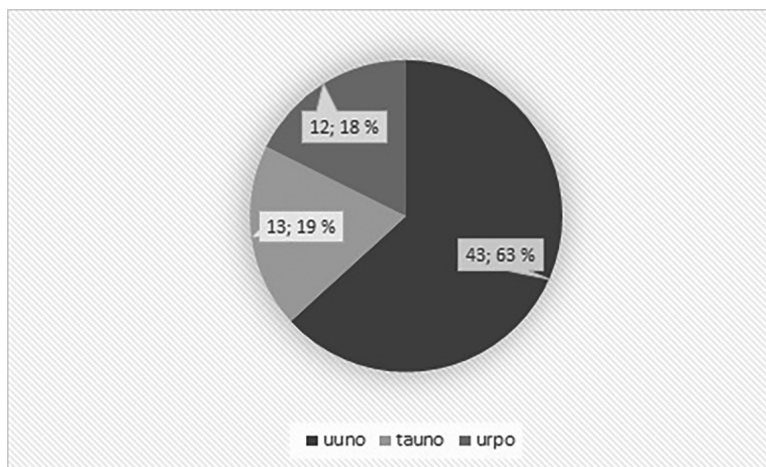
Näissä esimerkeissä voi tehdä eron suoran puhuttelun ja toisen persoonan käytön sekä toisaalta kolmannen persoonan luonnehdinnan välillä. Siinä missä esimerkeissä 9–11 rakennetaan sosiaalista konfrontaatiota puhuttelemalla toista kirjoittajaa suoraan ja haukkumalla tätä, esimerkeissä 12–13 samalla sekä haukutaan toista kirjoittajaa että ikään kuin kutsutaan muita mukaan haukkumiseen. Siten viestin kirjoittaja ja lukijat voivat yhdessä asettua haukuttavan yläpuolelle.

4.3 'tyhmä', viittaa itseensä

Uunoa, taunoa ja *urpoa* 'tyhmän' merkityksessä voidaan käyttää myös viittaamaan kirjoittajaan itseensä (esimerkki 14).

- (14) Joo olin **uuno** ku tilasin!!!

Tällainen käyttö on selvästi vähäisempää kuin toiseen kirjoittajaan viittaaminen tai sanan geneerinen käyttö 'tyhmän' merkityksessä. Tutkittavia sanoja käytetään viittaamassa kirjoittajaan itseensä vain 68 kertaa. Kuvio 7 näyttää jakauman tutkittavan sanan mukaan.

Kuvio 7. *Uunon, taunon* ja *urpon* osuus merkitysryhmässä 'tyhmä', viittaa itseensä.

Selvästi yleisin sana viittaamassa kirjoittajaan itseensä on *uuno* (63%). *Taunolla* (19%) ja *urpolla* (18%) viitataan itseensä huomattavasti harvemmin. Esimerkit 15–18 havainnollistavat sanojen käyttöä viittaamaan kirjoittajaan itseensä.

- (15) Mä oon kamala **Tauno**, sori.
- (16) En oo koskaan käynyt siellä joten oon aika **uuno**.

- (17) en olekaan niin **tauno** :)
 (18) Oon **urpo**, mut kiitollinen =)

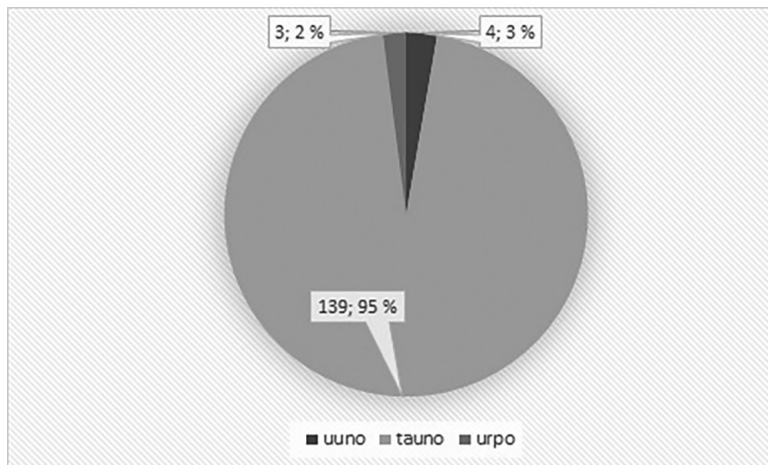
Esimerkissä 15 pyydellään anteeksi omaa hölmöyttä, ja anteeksipyyntö ilmaistaan suoraan puhekielisellä *sori*-sanalla. Esimerkissä 16 kirjoittaja on kysynyt, pitääkö Kyprokselle tai Turkkiin ottaa tammi-helmikuussa toppatakki mukaan ja selittelee omaa tietämättömyyttään sillä, ettei koskaan ole käynyt siellä. *Taunoa* käytetään siis 'aloittelijan' merkityksessä. Esimerkeissä 17–18 taas käytetään hymiötä. Hymiöitä voidaan verkkokeskustelussa käyttää korvaamaan ilmeitä ja eleitä sekä prosodiaa, korostamaan viestin sävyä tai merkitystä tai ilmaisemaan kirjoittajan mielialaa (Huffaker–Calvert 2005; Vauras 2008, 214; Forsberg 2019, 13). Niillä voidaan ilmaista myös pragmaattisia merkityksiä – esimerkiksi lieventää käskyä tai valittamista – tai ohjata sitä, miten sanoma tulisi tulkita (Dresner–Herring 2010). Esimerkeissä 15–18 myönnyttelyllä, anteeksi pyytelyllä, selittelyllä ja hymiöiden käytöllä lievennetään sosiaalista jännitettä. Tällaiseen käyttöön *uuno* näyttää sopivan tutkituista ilmauksista parhaiten, koska selvästi suurimmassa osassa ryhmän ilmauksista käytetään juuri *uunoa*.

4.4 'tavallinen ihminen'

'Tyhmän' lisäksi aineistostani nousi toinen selvästi erillinen merkitystyyppinsä: ilmauksista 146 (10%) viittaa 'tavalliseen ihmiseen' tai 'keneen tahansa'. Tämän ryhmän ilmaukset eivät aina ole pejoratiivisia, tai ainakin niiden pejoratiivisuus on enemmän tulkinnanvaraista kuin kolmen edellisen ryhmän ilmausten (esimerkki 19).

- (19) JA KYLLÄ MUUTEN KUUNNELAAN **TAUNO** TAVISTEN
 PUHELUITA JA SEURATAAN SÄHKÖPOSTIA

Kuvio 8 osoittaa, miten tutkittavat sanat jakautuvat tässä merkitysryhmässä.

Kuvio 8. *Uunon, taunon ja urpon osuus merkitysryhmässä 'tavallinen ihminen'.*

Tässä ryhmässä selvästi suurin osa (95 %) on *tauno*-ilmauksia. *Uuno*- ja *urpo*-ilmauksia on vain muutamia. Esimerkeissä 20–25 tutkittavia sanoja on käytetty ’tavallisen ihmisen’ merkityksessä.

- (20) MITÄ helvetin salailtavaa tavis **uunon** elämässä on, että tietokonekin pitäisi tuhota kun se tulee tiensä päähän!!!
- (21) Naapuri, työkaveri, esimies, oma puoliso jne. ihan tavan **tauno** on erittäin suuressa osassa raiskauksia tekijänä.
- (22) Suurin osahan noista lisukkeista tulee tavallisen **urpon** autoissa ihan vakiona.
- (23) Hän ASUU siellä, kai hän nyt on parempi imurinkäyttäjää kun naapurin **tauno** tai lyyli!
- (24) Jumalahan ei kysele teuvoilta eikä **taunoilta** miten hän pelastaa.
- (25) Ajatuskin jostain Jumalasta kyttäämässä jokaisen **Urpon** ja Lissun tekemisiä on kohtalaisen suuruudenhullu ajatus.

Esimerkeissä 20–23 ’tavallisen ihmisen’ merkitystulkintaa vahvistetaan tavanomaisuutta ilmaisevalla määritteellä, kuten *tavallinen*, *tavis* tai *naapurin*. Lähes poikkeuksetta tämän ryhmän ilmauksissa käytetäänkin jotain vastaavaa määritettä tai sen sijaan tai lisäksi toista, rinnasteista appellatiivistunutta nimeä. Esimerkissä 23 *lyyli* ja esimerkissä 24 *teuvo* on *taunon* kanssa ja esimerkissä 25 *Lissu Urpon* kanssa rinnasteinen. Sekä *lyyli* että *lissu* voivat slangissa merkitä ’tyttöä’, ja *teuvoa* taas on käytetty ’tyhmän’, ’hölmön’ ja ’maalaisen’ merkityksessä (Paunonen 2000). Aina ei olekaan selvää, tarkoitetaanko ilmauksella ’tavallista ihmistä’ vai ’tyhmää’. Toisinaan ilmauksessa on mukana molemmat merkityssisällöt, kuten esimerkissä 26.

- (26) nämä ns. maaseutukaupungin ja yleensä maaseutu on vaarallista paikkaa ajaa ja se johtuu siitä, että ei tiedä, että mistä se takahikiän **uuno** autollaan törmää ja miten.

Esimerkissä 26 ’tyhmän’ merkitystä korostaa kontekstissaan pejoratiivinen määrite *takahikiä*. Se on KS:n mukaan ’syrjäkylää’ merkitsevä ilmaus, jolla on leikillinen sävy. Esimerkissä se on kuitenkin tulkittavissa ennemminkin pejoratiiviseksi.

4.5 Uunottaa-verbi johdoksineen

Aineistossani on 96 esimerkkiä, joissa käytetään *uunottaa*-verbiä tai siitä johdettua muotoa. *Uunottaa*-verbi on johdettu *uunosta*, ja sen merkitys on Hämäläisen (1956, 207) mukaan ’pitää jotakuta uunona’, ’saattaa joku toimimaan uunosti eli uunoilemaan’ ja Paunosen (2000) mukaan ’huiputtaa’, ’petkuttaa’, ’narrata’ tai ’pilailta jonkun kustannuksella’. Aineistossani *uunottaa*-verbin merkitys on yleisimmin ’huijata’. Tällaisia esimerkkejä ovat virkkeet 27–28.

- (27) Tässä keräyksessä taas **uunotetaan** noita viherpiipertäjien ja hyysäreiden aivopesun uhreja oikein kunnolla.
- (28) Ihmisiltä **uunotettiin** 28 000 euroa ja nyt ei ole kanttia kertoa miten kävi koko orpokodin.

Uunottaa-verbistä käytetään myös partisiippimuotoja. Aineistossa esiintyvät passiivin partisiippimuodot *uunotettava* ja *uunotettu*, kuten esimerkeissä 29–32, sekä kerran agenttipartisiippi *uunottama* (esimerkki 33). Aktiivin partisiippimuotoja (*uunottava*, *uunottanut*) aineistossa ei sen sijaan ole.

- (29) Vankiloissahan riittää **uunotettavia**
- (30) Uskot kaikki äiteen iltasadutkin, **uunotettava** pöljä..
- (31) Täälläpäin ne riiviöt myyvät 4G-liittymiä jopa sellaisille alueille, missä ei ole edes 4G-kenttää, ja niin nekin **uunotetut** kärvistelevät 3G:ssä edelleenkin, ja maksavat 4G:stä.
- (32) Olen yrittänyt selostaa sellaista asiaa WinCapitassa **uunotetuille**, että turha niitten on vinkua, koska pelkkä osallistuminen pyramidipeleihin on kriminalisoitu.
- (33) Miksi nämä median **uunottamat** koirarit täällä vinkuu rahanpolton perään, kertokaa?

Tyyppillisimmin *uunottaa* on aineistossani juuri partisiippina, passiivimuodossa (esimerkit 27 ja 28) tai modaalisen verbiketjun osana (esimerkki 34). Jos se on aktiivimuotoinen, se on lähes aina joko yksikön tai monikon kolmannessa persoonassa (esimerkki 35).

- (34) Nyt Soini yrittää taas **uunottaa** äänestäjiä uskomaan että jos HÄN on ministerinä niin Suomikin eroaa EU:sta.
- (35) Välistävetäjät **uunottavat** ihmisiä ja uskottelevat, että ruokaa ja lämpimän tuvan saa vain ja ainoastaan rahalla, mutta tosiasiaa ruoka tulee maasta ja tupa lämpiyä puilla.

Uunottaa-verbi ilmaisee sitä, että joku toinen saadaan toimimaan *uunosti* eli 'hölmösti' tai 'hyväuskoisesti'. Jos taas kyse on siitä, että joku itse toimii *uunosti*, voidaan käyttää *uunottua*-verbiä. Verbissä on translatiivinen *-ttU*-johdin, ja se ilmaisee kantasanan tarkoittamaksi muuttumista (VISK § 337). Aineistossa tällainen on partisiippimuoto *uunottuneet* (esimerkki 36).

- (36) Heillä [poliiseilla] ole aikaa kuunnella asiakkaitaan, koska on kiire mennä ottamaan kiinni Valjakkaloita, joille epäoikeuslaitos ja **uunottuneet** lainsäätäjät ovat kehitelleet erilaisia helpotuksia päästä karkailem an ja saada näin vankilaelämänsä virkistystä!

Esimerkissä tuodaan ilmi epäluottamus oikeuslaitosta kohtaan, ja lainsäätäjiä nimitetään *uunottuneiksi*.

4.6 Urpon spesifit käytöt ja johdokset

Vaikka muut tässä artikkelissa tarkastelemani ilmaukset ovat kiistatta appellatiiveja, olen ottanut aineistoon mukaan myös sellaiset proprit, jotka on muodostettu käyttämällä hyväksi *urpon* merkityspotentiaalia. Aineistossani on 22 tällaista esiintymää, ja ne viittaavat joko SDP:n Jutta Urpilaiseen tai kokoomuksen Petteri Orpoon. Esimerkkejä tällaisista ovat katkelmat 37–38.

- (37) Kokoomuskäytri **Urpolaisella** on kokoomuksen jäsenkirja taskussaan?
- (38) Kokoomuksen puheenjohtaja **Urpo** sanoi aamutelevisiossa, että ääriliikkeiden kieltäminen on syytä käydä hallituksessa läpi ”jälleen kerran”.

Näissä esimerkeissä ilmaukset *Urpolainen* ja *Urpo* viittaavat todellisten henkilöiden nimiin ja ovat siten propreja. Ilmausten käytöllä ei kuitenkaan haluta pelkästään viitata henkilöön vaan korostetaan henkilön *urpoutta*. Siten tätä ryhmää voi pitää omana kategorianaan, johon kuuluvat erisnimistä kontaminaatiolla muodostetut haukkumanimet, jotka motivoituvat suhteestaan appellatiivistuneisiin ilmauksiin ja hyödyntävät niiden ilmaisupotentiaalia. Kaikki aineistoni tällaiset ilmaukset ovat pejoratiivisia, kuten esimerkit 39–41 osoittavat.

- (39) Entäs nysvääkö Petturi **Urpo** pientä kullia koraani perseessä?
- (40) Bönde rahat on loppu kun Katalainen ja **Urpoloinen** elivät kuin viimeistä päivää ja jätti laskun muille maksettavaksi.
- (41) Kukas hullu sitä kreikassa veroja maksaa, kun maksaja saadaan vastuullisen Käteisen ja **Urpolaisen** allekirjoituksella suomalaisen veronmaksajan harteille, hamaan viidenteen sukupolveen.

Esimerkeissä 39–41 leikitellään myös toisella proprilla ja muodostetaan siitäkin pejoratiivinen haukkumanimi: esimerkissä 39 viitataan Petteri Orpon etunimeen muodossa *Petturi* ja esimerkissä 40 viitataan Jyrki Kataiseen ilmauksella *Katalainen* ja esimerkissä 41 ilmauksella *Käteinen*. Esimerkissä 40 *Urpoloinen*-kontaminaation toinen osa on *loinen*, joka tuo sanaan ’hyödyttömän’ ja ’haitallisen’ merkityksen (vrt. Lahti 2019, 80).

4.7 Yhdyssanat ja johdokset

Suuren osan aineiston yhdyssanoista ja johdoksista voi sisällyttää edellä esiteltyihin ryhmiin niiden merkityksen tai viittauskohteen perusteella. Kuitenkin tarkastelemalla yhdyssanoja ja johdoksia erikseen *uunon*, *taunon* ja *urpon* käyttöaloista saa sellaista tietoa, joka pelkkiä perussanoja tarkastelemalla jää havaitsematta. Taulukko 3 näyttää perussanojen, yhdyssanojen ja johdosten osuuden aineistossa.

Taulukko 3. Perussanojen, yhdyssanojen ja johdosten osuus.

	uuno	tauno	urpo
perussana	341 (68 %)	479 (96 %)	456 (91 %)
yhdyssana	42 (8 %)	20 (4 %)	17 (3 %)
johdos	117 (23 %)	1 (0 %)	27 (5 %)

Kuten taulukko 3 osoittaa, kaikki tutkittavat sanat esiintyvät aineistossani selvästi useimmin perussanoina. *Taunolla* ja *urpolla* perussanojen osuus on kuitenkin reilusti suurempi kuin *uunolla*. *Uuno* on muita yleisempi sekä yhdyssanan osana että johdoksena. *Uuno*-johdosten suurta määrää selittää *uunottaa*-verbi ja siitä edelleen johdetut muodot; sellaisia on aineistossa 96 kappaletta. Yhdyssanan osana *uuno* on yli kaksi kertaa yleisempi kuin *tauno* ja *urpo*.

Olen laskenut yhdyssanoiksi vain ne sanat, jotka kirjoittaja on kirjoittanut yhteen. Esimerkissä 42 puhutaan *kupla uunosta*, jonka voisi tulkita myös yhdyssanaksi *kupla-uuno*. Koska rajanveto tällaisissa tapauksissa on joskus hankalaa, olen päätenyt luokitte- luun, jossa yhdyssanoja ovat vain kirjoittajan itsensä yhteen kirjoittamat sanat.

- (42) Ei kaikkien tarvitse asua siellä pk seudulla missä kupla **uunot** makselee koirankopist 1000€ vuokraa eikä saa ikinä omaa asuntoa.

Osa yhdyssanoista käytetään useammin kuin kerran. *Uuno*-aineistossa on 23 eri yhdys- sanaa, ja ne muodostavat heterogeenisen joukon. *Uuno* on perusosana 19:ssä ja määrite- osana 4:ssä eri yhdyssanassa. *Urpo* taas esiintyy 11 eri yhdyssanassa ja on yleisempi määrite- osana. Se on määriteosana 7 yhdyssanassa ja perusosana 4:ssä. Kaikki *tauno*-yhdyssanat sen sijaan esiintyvät aineistossani vain kerran, ja *tauno* on yhdyssanan määriteosana lähes yhtä yleinen kuin perusosana. Se toimii määriteosana yhdeksässä yhdyssanassa ja perus- osana yhdessätoista.

Yleisin yksittäinen yhdyssana on *tupauuno*, joka esiintyy kahdeksan kertaa ja pohjan- nee perussuomalaisen entisen puheenjohtajan Timo Soinin aikoinaan mediahuomiota saaneeseen lausahdukseen yksittäisistä perussuomalaisen ulkopuolisista rasisteista.⁵ Toi- seksi yleisin (7 esiintymää) on *vuokrauuno* (esimerkki 43), joka viittaa vuokralla asuvaan henkilöön ja pitää sisällään näkemyksen siitä, että vuokralla asuminen ei ole järkevää. Kolmanneksi yleisin (6 esiintymää) on *linkku-urpo* (esimerkki 44), joka viittaa Linuxin käyttäjään ja johon sisältyy pejoratiivinen sivumerkitys. Sana on ainoa *urposta* muodos- tettu yhdyssana, joka esiintyy useammin kuin kerran.

- (43) Nyt kun meillä on asuntojen hinnat nousseet ja nousseet, niin kukaan **vuokrauuno** ei myönnä asunnon olevan plusmerkistä omaisuutta ja varallisuutta, vaan hokee että on vaan velkaa.

5 Tämä on pienen aineiston haittapuoli: jos jokin sana toistuu yhdessä viestiketjussa moneen kertaan, sen osuus nousee aineistossa suureksi.

- (44) uskaltaako sitä vuotavaa ja ihan turvatonta open-soosia sitten hyväuskoinen **linkku-urpo** uudempaan päivittää on vallan toinen juttu.

Kaikki aineistoni yhdyssanat, joiden osana on *uuno* tai *urpo*, ovat pejoratiivisia, kuten esimerkit 45–46.

- (45) Liekö **kesäuuno** vai mikä.
- (46) Mitä tulee siihen että jotta ei vilkutella kaistanvaihdoissa, niin eikös se perustukkin yllätykseen, ainakin täällä sisäsuomen **urpokaupungissa** lähes pakko toimia näin.

Esimerkin 45 yhdyssanan pejoratiivisuus korostuu, kun sitä verrataan neutraaliin ilmaukseen *kesätyöntekijä*. *Kesäuuno*-ilmausta käyttämällä tuodaan esiin se, että kesätyöntekijä ei välttämättä osaa työtään kovin hyvin ja saattaa olla tyhmä, taitamaton tai aloittelija. Esimerkissä 46 taas puhutaan vilkun käyttämättä jättämisestä kaistanvaihdossa ja todetaan, että *urpokaupungissa* toimitaan näin. Siitä voi päätellä, että sanalla tarkoitetaan tässä kontekstissa kaupunkia, jossa asuu *urpoja*, 'tyhmiä ihmisiä', jotka eivät käytä vilkkua kaistaa vaihtaessaan. *Urpokaupunki* voisi toisenlaisessa kontekstissa tarkoittaa myös 'tyhmää tai tylsää kaupunkia'. Pejoratiivisia ovat myös esimerkit 47–50.

- (47) Vain **täysuuno** käyttää IE:tä!
- (48) Nimimerkkisi kertoo kaiken, täysi **uunoemeli** näissä asioissa.⁶
- (49) **Uuno-tahvot** eivät ansaitse yhtään vakavempaa ajatusta.
- (50) Stiller&Hytönen on PELKKÄ VIIHDEOHJELMA, sinä typerä **TAUNOURPO**.

Täysuunon määriteosa on intensifioiva (VISK § 427). Se vahvistaa perusosansa merkitystä, eli *täysuuno* on 'todella uuno'. Aineistossani *täysuunon* kaltaisina intensifioivina ilmauksina voi pitää myös yhdyssanoja *uunoemeli*, *uuno-tahvot* ja *taunourpo*, joissa sekä perus- että määriteosana on appellatiivistunut etunimi. Sekä *eemeli* että *tahvo* merkitsevät Paunosen (2000) mukaan slangissa 'tyhmää'. Näissä yhdyssanoissa *uuno* ja *tauno* voidaan nähdä intensifioivina määriteosina, jolloin ne vahvistavat ilmauksen merkitystä eräänlaisen toiston kautta. Toisaalta tämänkaltaiset yhdyssanat voi hahmottaa myös summayhdyssanoiksi, jolloin sen osat ovat syntaktisesti rinnasteisia (VISK § 432). Siinä tapauksessa puheen kohde on paitsi *uuno* tai *tauno* myös *eemeli*, *tahvo* tai *urpo*. Tämä ohjaa ajattelemaan, että *uuno* ja *tauno* tuovat yhdyssanojen merkitykseen jotain sellaista, mitä pelkän *eemelin*, *tahvon* ja *urpon* merkitykseen ei sisälly.

Fonologiselta hahmoltaan *uunon* tai *urpon* sisältävät yhdyssanat ovat heterogeenisiä, eikä *uunon* tai *urpon* ja yhdyssanan toisen osan välillä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (esimerkki 51) ole selviä äännerakenteellisia yhteyksiä, kuten alku- tai loppusointua. Siinä

6 Nimimerkki, johon kirjoittaja viittaa, on *Amatööri*.

mielessä ne toimivat yhdyssanan perusosana samoin kuin *mikko*, jonka avulla voi muodostaa monenlaisia yhdyssanoja mutta joka ei tyypillisesti ole äännerakenteeltaan samankaltainen kuin yhdyssanojen määriteosa (esim. *baarimikko*) (ks. Sarhemia 2012). *Urpolla* yhdyssanan osana on äännerakenteellinen yhteys yhdyssanan toiseen osaan vain yhdessä tapauksessa, esimerkin 51 ilmauksessa *Urpo-Orpo*, joka merkitykseltään kuuluu pejoratiivisten Petteri Orpoon viittaavien ilmausten joukkoon.

- (51) Turku-Åbosta on jo pari pellehermannia ennestään puutarhuri-Kanerva ja **Urpo-Orpo!**

Tauno taas on aineistoni valossa yhdyssanan osana hyvin erilainen kuin *uuno* ja *urpo*. Ensinnäkin se toimii lähes yhtä usein yhdyssanan määrite- kuin perusosana, toisekseen se tarkoittaa myös yhdyssanoissa usein 'tavallista ihmistä' (esimerkit 52–54), ja kolmanneksin yhdyssanan perusosana se usein muodostaa alkusoinnun määriteosan kanssa (esimerkit 53 ja 54). Fonologisesti *taunoa* voikin pitää samankaltaisena yhdyssanan perusosana kuin *kallea*, josta on muodostettu esimerkiksi yhdyssana *kaluunakalle* 'virkapukuinen mies' (vrt. Sarhemia 2012; 2018).

- (52) **Perustauno** ja peruspirkko eivät tiedä miten etuvetoinen käyttäytyy missäkin tilanteessa, ja mitä pitäisi tehdä kun jotain poikkeavaa tapahtuu.
- (53) no kun suomen metäntuoksuinen **turkistauno** ei enään tarjoa sitä sivistymätöntä myskintuoksuista charmiaan.
- (54) Niin no, minä myös arvostan tatuointi- ja lävistyskulttuuria joten mikään **tavistauno** ei sellaisen päälle varmasti paljoa ymmärrä?

Esimerkin 52 *perustauno* on kontekstissaan melko neutraali ilmaus ja yhdessä *peruspirkon* kanssa tarkoittaa 'tavallista ihmistä'. Kuten esimerkin 23 *lyyli*, myös *pirkko* tarkoittaa slangissa 'tyttöä' ja 'naista' (Paunonen 2000). Esimerkin 53 *turkistauno* taas on kontekstissaan pejoratiivinen. Pejoratiivista tulkintaa vahvistavat *turkistaunoon* liitetyt kontekstissaan negatiivissävytteiset adjektiivit *metäntuoksuinen*, *sivistymätön* ja *myskintuoksuinen*. Esimerkki 54 on katkelma nettideittailua käsittelevästä keskustelusta, jossa kirjoittaja 1 kertoo olevansa "rock-henkinen" mutta että samanhenkiset miehet tuntuvat kiinnostuvan *tavispirkoista*. Katkelma on vastaus viestiin, jossa kirjoittaja 2 toteaa kirjoittajan 1 karsivan potentiaalisia miehiä pois pelkän ulkonäön perusteella. *Tavistauno* tarkoittaa 'ketä tahansa', 'tavallista ihmistä', mutta sana pitää sisällään myös 'ymmärtämättömän' merkityksen, koska kirjoittaja toteaa, ettei *tavistauno* ymmärrä tatuointi- ja lävistyskulttuuria. Esimerkissä *tavistaunon* pronominiäärinään on kieltoa vahvistava *mikään* (vrt. VISK § 571).

Osa *tauno*-yhdyssanoista on sekä muodoltaan että merkitykseltään hyvin lähellä toisiaan, mutta olen silti laskenut esimerkiksi yhdyssanat *taunotavis* ja *tavistauno* eri sanoiksi. Se, että sanoja käytetään vain kerran, osoittaa sen, että nämä yhdyssanat sinänsä eivät välttämättä ole vakiintuneita mutta niiden muodostamiseen käytetty skeema on (vrt.

Malmivaara 2004, 347–348). On kuitenkin mahdollista, että ainakin osa yhdyssanoista on vakiintuneita, mutta pienessä aineistossa niiden vakiintuneisuus ei näy.

Johdoksia on aineistossa huomattavasti vähemmän kuin yhdyssanoja. Eniten johdoksia on *uuno*-aineistossa, jossa niitä on 117 (23 % kaikista *uuno*-ilmauksista). *Urpo* esiintyy johdoksena vain 27 kertaa (5 %), ja *taunosta* on muodostettu vain yksi johdos, *taunomainen*. *Uuno*-johdosten yliedustuminen selittyy *uunottaa*-verbillä: aineistossa on 96 *uunottaa*-verbin tai siitä edelleen johdettujen verbien tai substantiivien muotoa. Muita aineistossa esiintyviä johdoksia ovat esimerkiksi *uunoseni*-substantiivi ja *uunoilla*-verbi (esimerkit 55–56).

(55) Kuule, enpä usko **uunoseni**.

(56) Jälleenmyyntiarvokin on sitten sellainen käsite, että kannattaa tutkia sitä oikeasti eikä **uunoilla** hömppäpalstalta.

Esimerkin 55 *uunoseni* on muodostettu *-nen*-johtimella, jonka avulla voi muodostaa deminutiivisia ja affektisia substantiiveja (VISK § 207), ja siinä on yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi. *Uunoseni*-muotoa käytetään esimerkissä nimipuhutteluna, ja puhutteluilmaukseen liittyy huomionkohdistin *kuule* (vrt. VISK § 858, § 1078). Esimerkissä haukutaan vastaanottajaa, mutta *uunoseni*-muodon käyttö tekee haukkumisesta lievempää kuin pelkän *uunon* käyttö olisi tehnyt. Esimerkin 56 verbi *uunoilla* ei lausekontekstissaan kokonaan vastaa verbin odotettuja merkityksiä, Hämäläisen (1956, 207) mainitsemia 'käyttäytyä tai toimia uunon tavoin', 'tonttuilla', 'hoopoilla', 'möhlätä'. Esimerkissä todetaan, että jälleenmyyntiarvon tutkiminen keskustelupalstalta ei kannata, mutta *uunoilla*-verbin avulla samalla ilmaistaan, että sellainen toiminta on *uunoa*, 'typerää'.

Kaikista *urpost*a muodostetuista johdoksista kymmenessä esiintyy verbi *urpoilla* 'toimia typerästi' tai siitä edelleen johdettu substantiivi *urpoilu* 'typerä toiminta', kuten esimerkissä 57.

(57) Trollit ja trolloaminen, antakaa mun nauraa, mitä vitun **urpoilua**...

(58) Miks pitää ajatella noin **urposti**?

Esimerkissä 58 on käytetty adverbia *urposti*, joka kontekstissaan merkitsee 'tyhmästi', 'typerästi'. VISK:n (§ 681) mukaan pääosa *sti*-loppuisista adverbeista on adjektiivikantaisia, ja *urposti* sanan kantana toimivaa *urpoa* voikin pitää tässä tapauksessa adjektiivina.

5 Mikä erottaa uunoa, taunoa ja urpoa?

Tässä artikkelissa olen tarkastellut *uunon*, *taunon* ja *urpon* merkityksiä, viittauskohteita ja rakennetta korpusaineiston avulla. Vaikka niitä kaikkia käytetään aineistossani yleisimmin pejoratiivisessa merkityksessä, tutkimukseni osoittaa, että kullakin on myös omat käyttöalansa ja viittauskohteensa. Myös yhdyssanoja ja johdoksia muodostettaessa ilmaukset toimivat keskenään eri tavalla.

Tauno merkitsee selvästi muita tutkittuja ilmauksia useammin 'tavallista ihmistä' tai 'ketä tahansa'. Aineistoni 500 *tauno*-ilmauksesta yli neljäsosa (28 %) on tällaisia, siinä missä *uuno* ja *urpo* merkitsevät 'tavallista ihmistä' vain yksittäisiä kertoja. *Uunolla* kirjoittaja viittaa itseensä muita ilmauksia useammin. Tällaisia tapauksia on aineistossani 9 %, kun taas sekä *taunolla* että *urpolla* vastaava osuus on vain 2 %. Vaikka *uunollakin* näitä on suhteellisen vähän, käyttö on kuitenkin selvästi yleisempää kuin kahdella muulla sanalla. Se ohjaa ajattelemaan, että *uunoa* käytetään muita ilmauksia enemmän jännityksen vähentämiseen sosiaalisten suhteiden rakentamisessa. *Urpolla* taas tarkoitetaan selvästi useimmin joko yleisesti 'tyhmää' tai viitataan toisen kirjoittajan tyhmyyteen eli sitä hyödynnetään konfrontaation välineenä. Yhteensä näiden kategorioiden osuus on peräti 92 % kaikista *urpo*-esiintymistä.

Kaikki kolme tutkittua ilmausta esiintyvät yleisimmin perussanana. *Tauno*- ja *urpo*-ilmauksista yli 90 % on perussanoja, kun taas *uunolla* niiden osuus on vain 68 %. Sitä selittää se, että *uunosta* on muodostettu runsaasti johdoksia. *Urpo*-aineistossa johdosten osuus sen sijaan on vain 5 %, ja *taunosta* on vain yksi ainoa johdos.

Yhdyssanojakin *uunosta* on muodostettu hieman enemmän kuin muista tutkituista sanoista. *Uuno* on yleisin yhdyssanan perusosana eikä sillä yleensä ole äännerakenteellista yhteyttä yhdyssanan määriteosaan, kun taas *tauno* on yhdyssanassa melkein yhtä usein määriteosana kuin perusosana ja sen toimiessa yhdyssanan perusosana sillä on usein äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä määriteosan kanssa. *Urpo* taas toimii yhdyssanoissa hieman useammin määrite- kuin perusosana, eikä sillä ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä yhdyssanan toisen osan kanssa. Kolme tutkittua ilmausta toimivat siis yhdyssanojen osina eri tavoin.

Käsillä oleva tutkimukseni osoittaa myös, että korrelaatiota *Uunun*, *Taunun* ja *Urpon* suosion ja appellatiivistumisen välillä ei voi osoittaa. Ainoastaan *Uunun* suosio etunimenä alkoi huomattavasti laskea sen vuosikymmenen aikana, jolloin nimen oletetaan appellatiivistuneen, kun taas *Taunun* ja *Urpon* suosionhuipusta oli niiden oletetun appellatiivistumisen aikaan kulunut jo vuosikymmeniä. Näistä kolmesta nimestä vain *Uunun* suosio on alkanut vähitellen nousta, ja *Tauno* ja *Urpo* ovat pysyneet harvinaisina niminä. On kuitenkin mahdollista, ettei nimien suosion vähentyminen johdu appellatiivistumisesta vaan jää tavanomaisen ajallisen vaihtelun sisään.

Lähteet

- AITIO, TOMMI 2002: *Spede*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- ALLER MEDIA OY 2014: *Suomi 24 -korpus* (2016H2) [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017021505>
- BOLINGER, DWIGHT L. 1950: Rime, assonance, and morpheme analysis. *WORD* 6 (2), 117–136. <https://doi.org/10.1080/00437956.1950.11659374>
- DIGI- JA VÄESTÖTIETOVIRASTO 2020: Nimipalvelu. <http://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/> [viitattu 12.1.2020].
- DRESNER, ELI – HERRING, SUSAN C. 2010: Functions of the nonverbal in CMC: Emoticons and illocu-

- tionary force. *Communication Theory* 20 (3). <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2010.01362.x>
- FETZER, THIS MICHEL 2018: Appellative use of first names in Swiss German: Denominations for animals, plants, parts of the body, objects, and concepts. *Onomastica Uralica* 13, 303–316.
- FORSBERG, HANNELE 2019: Paheksuntaimperatiivi – affektinen lausekonstruktio. *Virittäjä* 123 (1), 4–43. <https://doi.org/10.23982/vir.59164>
- HAIMAN, JOHN 1985: *Natural syntax*. Cambridge Studies in Linguistics 44. Cambridge University Press, Cambridge.
- HARJU, AULI 2018: Suomi24-keskustelut kohtaamisten ja törmäysten tilana. *Media & viestintä* 41 (1), 51–74. <https://doi.org/10.23983/mv.69952>
- HINTON, LEANNE – NICHOLS, JOHANNA – OHALA, JOHN 1994: Introduction: Sound-symbolic processes. LEANNE HINTON, JOHANNA NICHOLS ja JOHN OHALA (toim.): *Sound symbolism*, 1–12. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511751806.001>
- HUFFAKER, DAVID A. – CALVERT, SANDRA L. 2005: Gender, identity, and language use in teenage blogs. *Journal of Computer-Mediated Communication* 10 (2). <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2005.tb00238.x>.
- HURTTA, HEIKKI 2001: *Ota minut vihtoriksi*. [https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kieli-ikkuna_\(1996_2010\)/ota_minut_vihtoriksi](https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kieli-ikkuna_(1996_2010)/ota_minut_vihtoriksi) [viitattu 26.4.2019].
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1956: Kynttilä otti uunon vihtorin. Erisnimien käytöstä yleisniminä. *Virittäjä* 60, 202–227
- ISOF 2020 = Institutet för språk och folkminnen. *Urban*. <https://www.isof.se/sprak/namn/personnamn/dagens-namn-i-almanackan/kalender/namnsdagar/namnkalendar/2013-11-18-urban.html> [viitattu 30.5.2020].
- JOHANSSON, MARJUT – JANTUNEN, JARMO H. – HEIMO, ANNE – AHONEN, MIRKA – LAIPPALA, VERONIKA 2018: Verkkokeskustelujen kansa. Korpusavusteinen diskurssianalyysi Suomi24-keskustelupalstasta. *Sananjalka* 60, 96–117. <https://doi.org/10.30673/sja.69963>
- JÄRVIMÄKI, SAIJA 2008: *Rähjäinen Uuno, kaunis Jenna – Etunimistä syntyvät mielikuvat*. Pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.
- KIELIPANKKI 2019: Suomi24-korpuksen uusi versio 2017H2 nyt koekäytössä. <https://www.kielipankki.fi/uutiset/suomi24-korpuksen-versio-2017h2-nyt-koekaytossa/> [viitattu 9.5.2019].
- KIVINIEMI, EERO 2006: *Suomalaisten etunimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KS = MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 149. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy 2008, Helsinki.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuaatiivisten U-verbijohdoten historiaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAHTI, EMMI 2019: *Maahanmuuttokeskustelun retoriikkaa*. Helsingin yliopisto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5707-2>.
- LANGACKER, RONALD W. 1988: An overview of cognitive grammar. BRYGIDA RUDZKA-OSTYN (toim.): *Topics in cognitive linguistics*, 3–48. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- MALMIVAARA, TERHI 2004: *Luupää, puupää, puusilmä*. Näkymiä sananmuodostuksen analogisuuteen ja bahuvriliihydyssanojen olemukseen. *Virittäjä* 108 (3), 347–363. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40347>
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. WSOY 1951–1961, Helsinki.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja: Nykysuomen paikallissijaiset olotilanimaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PARAPATICS, ANDREA 2012: Köszsózóv a váló személynévek a mai magyar szlengben. ANDREA PARAPATICS (toim.): *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain*, 156–169. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.
- 2018: *Henkilökohtainen sähköpostiviesti 2.2.2018*.
- PAUNONEN, HEIKKI – PAUNONEN, MARJATTA 2002: *Stadilaisen nimipäiväkirja*. WSOY, Helsinki.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994, Helsinki.

- PUOLAKKA, SUVI 2003: ”Kuka uuno tän on duunannu?” Suomalaisten etunimien appellatiivistuminen slangisanastossa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turun yliopisto, Turku.
- RESZEGI, KATALIN 2010: A köznevesülésről. *Névtani Értesítő* 32, 143–149.
- 2018: On the proper-name-to-appellative transformation. *Rivista Italiana di Onomastica* 24(1), 25–46.
- SAARELMA, MINNA 2007: *Nimi lapselle*. Minerva, Helsinki.
- SARHEMAA, MARIA 2012: *Oskarinkokoinen ovimikko. Etunimien appellatiivistuminen suomen ja unkarin slangiyhdyssanoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- 2017: Structures and meanings of Finnish and Hungarian appellativized slang compounds. *Onoma* 52, 87–106. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.52/2017/5>
- 2018: Motivation for appellativized given names in Finnish and Hungarian slang compounds. *Onomastica Uralica* 13, 291–302
- SARHEMAA, MARIA – SIVONEN, JARI 2015: Suomen ja unkarin slangin appellatiivistuneet etunimiyhdyssanat. *Folia Uralica Debreceniensia* 22, 191–212.
- SARHEMAA, MARIA – TAKÁCS, JUDIT 2018: ’Ember’ jelentésű köznevesült keresztnevék a finn és a magyar szlengben. *Folia Uralica Debreceniensia* 25, 211–225.
- SEIFERT, STEFANIE 2008: A tulajdonnév köznevesülésének jelentésváltozási folyamatai. *Névtani értesítő* 32, 41–54.
- SIVONEN, JARI 2016: The Finnish abstract motion construction *mennä V-mA-An* [go V-INF-ILL] ‘do something unwished’: Usage, development and motivation. *Review of Cognitive Linguistics* 14 (2), 247–274. <https://doi.org/10.1075/rcl.14.2.01siv>
- SKÖLDBERG, EMMA – TOPOROWSKA GRONOSTAJ, MARIA 2006: Swedish appellativized forenames in compounds. A lexicographic approach. ELISA CORINO, CARLA MARELLO ja CHRISTINA ONESTI (toim.): *Proceedings of the 12th EURALEX International Congress*, 1193–1199. Edizioni dell’Orso, Torino.
- Suomi24: <https://www.suomi24.fi> [viitattu 26.5.2020].
- SZENDREY, ZSIGMOND 1936: Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelv* 32, 248–259.
- TAKÁCS, JUDIT 2001: Keresztnévi eredetű finn, észt és magyar köznevek összehasonlító vizsgálat. *Folia Uralica Debreceniensia* 8, 613–18.
- 2007: *Keresztnevék jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közzszóvá válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- 2010: Kontrastiivinen katsaus yleisnimistymiseen suomen ja unkarin kielessä. *Folia Uralica Debreceniensia* 17, 159–165.
- TILASTOKESKUS 2018. Elävänä syntyneet sukupuolen mukaan 1751–2017. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_synt/statfin_synt_pxt_001.px [viitattu 26.1.2018].
- VAURAS, ILMARI 2008: Tunneikonit verkkokeskusteluissa (?-). SARA ROUTARINNE ja TUULA UUSI-HALLILA (toim.): *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Tietolipas 220. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VILKUNA, KUSTAA 2005 [1976]: *Etunimet*. 4., uudistettu laitos. Otava, Helsinki.
- VISK = AULI HAKULINEN – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoersio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 [viitattu 22.3.2021].

MARIA SARHEMAA: The appellativisation of the names Uuno, Tauno, and Urpo and their usage on the discussion forum Suomiz4

This article explores three expressions, *uuno*, *tauno*, and *urpo*, all of which mean ‘stupid’ in colloquial Finnish. The study illustrates what these words mean in the contemporary colloquial language, in what kind of context they are used, and to which participants of interaction they refer. The data is compiled from the Suomiz4 corpus. The expressions are classified according to their meanings, usage, and structure, mainly using a qualitative analysis.

The first names behind these expressions are also examined. The present article indicates that the popularity of *Uuno*, *Tauno*, and *Urpo* has decreased either prior to their appellativisation, or soon thereafter. Moreover, the background to the appellativisation of these three expressions is discussed.

The analysis indicates that all three words are most often used with the meaning of ‘stupid’. However, they also all have their own semantic profiles, that is typical usages and referents. The appellative *tauno* is used to mean ‘ordinary person’ more often than the other two. With *uuno*, the writer refers to him or herself more often than with the other two expressions. The expression *urpo* is usually used for meaning ‘stupid’ in general, or it can refer to the stupidity of the other party in a conversation.

When forming compound words or derivatives, these three expressions function differently. Most often, they are all used as simplex words. The expression *uuno* more often serves as a root of a derivative and a part of a compound than *tauno* and *urpo*.

maria.sarhema@helsinki.fi
Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
00014 Helsingin yliopisto